

Колесникова І. А.
**ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”**

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ НОМІНАЦІЇ

У статті проаналізовані аспекти екстралінгвістичної зумовленості професійної номінації. Розглядаються варіанти зміни методологічної бази дослідження, виокремлення неоднакових домінант в окремі періоди розвитку професійного дискурсу, зокрема ролі запозичених лексем.

Ключові слова: професійний дискурс, професійна номінація, домінанта, лінгвальна зумовленість, запозичена лексема.

Професійний дискурс як складний соціальний феномен, пов'язаний, з одного боку, з професійною діяльністю учасників комунікації, а з другого – з мовцем як з особистістю, діяльність якої детермінована лінгвальними і позалінгвальними чинниками, потребує докладного вивчення. Адресант та адресат у професійному дискурсі не є ізольованими від глобальних соціально-економічних процесів, кардинальних зсувів у методологічних підходах до наукових досліджень, а також не позбавлені впливу концептуальних змін у тій сфері професійної діяльності, до якої вони належать. У 90-ті роки ХХ ст. – на початку ХХІ ст. на пострадянському просторі спостерігаємо зміну ідеологічної парадигми, що віддзеркалюється у заміні методологічної бази досліджень. Це призвело до відкритості інформаційного простору (зокрема доступу до Інтернету) на теренах республік колишнього СРСР на противагу селективності джерел інформації у попередній період. Сучасний етап розвитку професійного дискурсу характеризується еkleктизмом мовних засобів, приклади яких у 60-80 рр. ХХ ст. були поодинокими.

Іманентною ознакою професійного дискурсу в окремі періоди його розвитку є виокремлення різних домінант як на структурному, так і мовному рівнях. Початок ХХІ ст. знаменується значною кількістю іншомовних запозичень у професійній сфері комунікації, що пов'язано з “підтягуванням” наукового і дослідницького апаратів до європейських стандартів. Можна виділити такі активні тенденції у цьому процесі:

1) ставлення до запозиченої професійної одиниці як до ідеального знака, апробованого в результаті колективного досвіду професійної спільноти іншої країни. Проте механічне перенесення в мову спеціальної назви, що функціонувала в інших реальних умовах, призводить до значних розходжень між її формою та змістом. У кожній мові існують певні номінативні традиції, хоча існує думка щодо тотожності семантики так званих загальнолюдських професійних і наукових понять, зокрема і термінів [1, с. 31]. О. С. Герд пояснює цей факт тим, що семантика мови науки і професійної сфери є підсумком “ареально-географічного розвитку людства”. Вона, на його думку, існує автономно і незалежно від будь-якої мови, доказом чого є той факт, що представники багатьох етносів вивчають галузеву термінологію іноземною мовою. Проте так відбувається не завжди. Розходження в професійних назвах різних мов в ономаціологічному аспекті спричинено декількома факторами, зокрема невідповідністю в логіко-поняттєвій системі даної науки, відсутністю симетрії у структурі спеціальних одиниць, різновекторністю розвитку спеціальних номінацій, наявністю неоднакових сем, що актуалізуються в лексемах різних мов, порів.: російське – *палец*, англійське – *needle* (шпилька, штир) тощо. Невідповідність обсягу понять спостерігають при перекладі запозичених лексем, які у мові-реципієнті трактують як синонімічні, наприклад у міжнародному дизайні знакових систем: *sing* –

1) знак, символ; 2) ознака, прикмета; 3) вивіска; 4) симптом – мед. та *symbol* – 1) символ, емблема; 2) знак.

Далеко не завжди семантика детермінологізованих спеціальних назв є ідентичною в різних мовах, оскільки за кожною з них стоїть інша культура, інші традиції, наприклад: *аптека* (для української, російської, мексиканської мов периферійною буде сема “наявність рецепта”, на відміну від угорської, англійської мов). Тому проблема перекладу навіть інтернаціональних термінів залишається актуальною. Так, при перекладі англійських термінів бухгалтерського обліку випадки абсолютного чи близького збігу їхніх змістів є дуже рідкісними. Це стосується лише базових понять, що були покладені в основу сучасної системи обліку й генетично пов'язані з італійською мовою XV ст. (*дебет, кредит, подвійний запис*) [2, с. 108]. Такі розходження існують як на рівні конотацій, асоціацій, так і на лексичному, порівн.: *швидка допомога* (укр.), *скорая помощь* (рос.) – одна назва для дії та машини, що привозить лікаря до хворого, а також для бригади лікарів, лікарні (лікарня швидкої допомоги); у німецькій мові на позначення цих понять використовують різні іменники, так само, як і в іспанській. Крім того, є багато прикладів, коли до стандартизованого терміна-інтернаціоналізму існують національні дублети, що відбивають особливості менталітету конкретного народу, порівн.: *тагетес* (лат.; від назви етрусського божества Тагеса, що належав одному з племен Стародавньої Італії) – домінує національно-культурна ознака, важлива для італійців; *бархатцы* (рос.) – преваляє зовнішня схожість з відповідною тканиною; *чорнобривці* (укр.) – переважає одна з провідних ознак українського етносу (чорні брови), тому назва квітки стає одним з його символів.

Отже, термінологія не може бути позанаціональною, оскільки вона у такому випадку, за образним висловленням Оксани Забужко, перетворюється на “дубль-мову”, про що писав і Л. Щерба, підкреслюючи, що системи понять у різних мовах не збігаються, тому “при вивченні іноземної мови доводиться вивчати не тільки нову звукову оболонку слова, але й нову систему понять, що покладена в його основу” (переклад мій – І. Колесникова) [3, с. 67];

2) розширення діапазону чужомовних лексем від кодифікованих термінів до іншомовних сленгових лексем, жаргонізмів, наприклад: “*twist*” (англ. *twist*, буквально – закрут, поворот) – спроба державних органів змінити тимчасову структуру валютних ставок (екон.);

3) непридатність запозиченої назви, її невідповідність нормам літературної мови, що призводить до того, що навіть штучна або оказіональна назва, запропонована дослідниками, адаптується у професійній сфері скоріше, чим та, яка не відповідає літературній нормі;

4) розрив між внутрішньою формою запозиченого терміна, яка закріплюється за ним у мові-реципієнті, і його дефініцією, що не сприяє гармонізації спеціальної комунікації, наприклад: *брейк* (англ. *break* – перерва, пауза) – стрімке неочікуване падіння цін на товарній і фондовій біржах (екон.);

5) кореляція між інтернаціональними професійними назвами та їх еквівалентами з культурологічними компонентами у семантиці, порівн.: *хроматрон* – *трубка Лоуренса* (радіотех.);

б) розходження професійних назв різних мов на формальному (структурному) рівні, наприклад, у будівельній сфері: *course of brickwork* (*ряд цегляної кладки*).

Отже, твердження, що поняття, які були номіновані одиницями конкретної мови, легко переносяться до іншої мови, не завжди можна екстраполювати на спеціальні

знаки, оскільки професійне поняття є інструментом кваліфікаційної діяльності і водночас її продуктом.

На противагу експансії запозичених лексем, зокрема англійських, що спостерігається у новітніх відгалуженнях медицини, біотехнологіях, в економіці, фіксується активізація протилежної тенденції – деархаїзації національних лексем з найбільш виразними етнічними, ментальними та культурологічними конотаціями, яку можна кваліфікувати як “феномен історичної пам'яті”, наприклад, відновлення індивідуальних, національно орієнтованих назв грошових одиниць, що пов'язано з історією конкретного етносу [4].

Такі зміни відбуваються в найбільш глобалізованих сферах професійної діяльності, в яких національний фактор, як правило, відходить на периферію.

В економічній сфері професійної комунікації паралельно із запозиченням спеціальних назв (переважно англійських) іноді відбувається зміна ідеологічних конотацій з негативних на позитивні і навпаки, що спостерігаємо у тих спеціальних назвах, що були нормативними в різні періоди розвитку економіки, порів. значення лексем *лобі*, *спекулянт* за радянських часів і на пострадянському просторі.

Факторами, що сприяють зміні мовного статусу особистості, стають і глобальні зміни на рівні функцій окремих національних мов (наприклад, російської як мови міжнародного спілкування народів колишнього СРСР). Результатом цього є поступовий перехід до спільного мовного простору, зокрема англійського, в окремих відгалуженнях професійного дискурсу. За радянських часів, навпаки, при спільному мовному просторі існував особливий лінгвальний режим в окремих сферах професійного спілкування, наприклад, для радіоаматорів СРСР. В аматорському радіокоді, призначеному для спілкування учасників з різних країн позначкою* виділено скорочення, якими користувалися тільки при зв'язку з представниками СРСР, зокрема в етикетних формах комунікації, наприклад: *SRRI*, *SRI* - *школа**; *GB* - *ДСВ** (Прощайте!) [5, с. 599-608].

Відкритість сучасного інформаційного простору на відміну від редукованого за радянських часів впливає і на формальні параметри спеціального тексту, що реалізується через індивідуалізацію оцінки опонента, на противагу шаблонності, стандартності аксіологічних засобів попереднього періоду. Мовна стратегія адресанта й адресата щодо породження спеціальних назв та тексту детермінована і такими феноменами, як ментальний, культурологічний тощо.

Л і т е р а т у р а :

1. Герд А. С. Семантика специальных сфер знания и система языка / А. С. Герд // Терминологические чтения “Проблемы языков для специальных целей, научной и профессиональной коммуникации”. – Ч. 1. – К., 1991. – С. 31.
2. Власенко С. В. Терминологическая эквивалентность и перевод в области международного дизайна знаковых систем / С. В. Власенко // Терминологические чтения “Проблемы языков для специальных целей, научной и профессиональной коммуникации”. – Ч. 1. – К., 1991. – С. 25-26.
3. Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе: Общие вопросы методики / Лев Владимирович Щерба. – М.-Л. : Высшая школа, 1974. – 112 с.
4. Колесникова І. А. Назви грошових одиниць як чинник історичної пам'яті / І. А. Колесникова. – Українська мова та література. – № 2-3, 2005. – С. 18-24.
5. Хайкин С. Э. Словарь радилюбителя / Семен Эммануилович Хайкин ; 2-ое перераб. изд. – М.-Л. : Госэнергоиздат, 1960. – 608 с.

Колесникова И. А. Экстралингвистическая обусловленность профессиональной номинации.

В статье проанализованы аспекты экстралингвистической обоснованности профессиональной номинации. Рассматриваются варианты смены идеологической парадигмы, что приводит к замене методологической базы исследования, выделения неодинаковых доминант в отдельные периоды развития профессионального дискурса, в том числе и заимствованных лексем.

Ключевые слова: профессиональный дискурс, профессиональная номинация, доминанта, экстралингвистическая обоснованность, заимствованная лексика.

Kolesnikova I. Extralinguistic determination of professional nomination.

The aspects of extralinguistic determination of professional nomination are analysed in the article. The variants of the change of ideological paradigm, which causes the change of methodological base of investigation, the division of non-identical dominants into separate periods of the development of professional discourse are examined, in particular the roles of the adopted lexemes.

Keywords: professional discourse, professional nomination, dominant, extralinguistic determination, adopted lexeme.

**Кувшинова Н. М.
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова**

**НЕМЕЦКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЗАЙМСТВОВАНИЯ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ
XVII – XVIII ВВ. С СОХРАНЕНИЕМ ИХ СЕМАНТИКИ
В ЯЗЫКЕ-ИСТОЧНИКЕ**

В русском языке XVII–XVIII вв. значительную часть иноязычных слов составляли немецкие лексические заимствования, анализ которых позволил автору продемонстрировать широкий спектр процессов семантического освоения немецких заимствований. Проведенное исследование базируется на фактических данных, полученных разными лингвистами, и результатах собственных наблюдений автора.

Ключевые слова: немецкие лексические заимствования, семантический объём, сужение значения, расширение значения, язык-источник, язык-реципиент.

Развитие семантической системы любого языка определяется не только внутренними процессами эволюции исконной лексики, но и особенностями смыслового освоения заимствованного материала. Как отмечал Н. М. Шанский, необходимо точно знать, что в русской полисемии и омонимии своё и что заимствованное, как переносные значения слов и омонимы образуются, в чём их специфика в отличие от соответствующих явлений в других языках и в чём их сходство, как затрагивает русский язык миграция огромной массы лексических значений, происходящая многие века в языковом мире. Обработанный в указанном направлении процесс заимствования позволяет уточнить, конкретизировать и расширить известные представления о семантических процессах и языковой деривации в целом [7, с. 75].

Семантический аспект освоения заимствованной лексики в большинстве работ, посвящённых заимствованиям (Э. Е. Биржакова, О. В. Ильина, Р. С. Кимягарова, З. Н. Козлова, Л. А. Новиков, Л. В. Гребинник и др.), рассматривается особенно активно. Семантика иноязычного слова, присущая ему в языке-источнике, может в заимствующем языке развиваться в нескольких направлениях. Суждения лингвистов сходны в том, что проникновение иноязычных слов в язык-реципиент обусловлено необходимостью в назывании новых явлений и предметов, а адаптация и усвоение их